

ABDULKERİM el-MUDERRİS VE MEVÂHİBU'R-RAHMÂN'I*

Yahya SUZAN**

Hamit SALİHOĞLU***

Özet

Irak topraklarında yetişen ve çağımızın önde gelen âlimlerden biri olan Abdülkerim el-Muderris (ö. 1323/1905), hadis, tefsîr, fıkıh, dil ve gramer gibi birçok alanda eser telif etmiştir. Kaleme aldığı en önemli eserlerden biri, Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân adlı tefsiridir. el-Muderris, bu tefsirinde, Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona kolay ve anlaşılır bir dille tefsîr etmiştir. Onun bu kitabı, nahiv, sarf, lügat ve belâgat ile ilgili birçok bilgileri ihtivâ etmektedir. Bu kitap, söz konusu ilimlerin dışında hadis, fıkıh, akâid, kırâat, siyer ve tarih gibi birçok alanla ilgili önemli bilgileri de içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Abdülkerim el-Muderris, Mevâhibu'r-Rahmân, Kur'ân, Tefsir.

Gönderilme Tarihi: 02.11.2018

Kabul Tarihi: 20.11.2018

* Bu çalışma, "Abdülkerim el-Muderris ve Mevâhibu'r-Rahman adlı eserinin Nahiv Açısından İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. yahya.suzan@dicle.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı. hamityurter@hotmail.com

ABDULKERÎM al-MUDERRIS AND HIS MEVÂHIBU'R-RAHMÂN

Abstract

Abdulkerîm al-Muderris (d. 1323/1905) who is one of the leading scholars of our time and grew in the territory of Iraq. He has written works in many fields such as hadith, commentary, fiqh, language and grammar. One of the most important works he had penned is the work of Mevâhibu'r-Rahmân fî Tafîsîri'l-Kur'ân. In this work, the Qur'an has been interpreted in an easy and understandable language from beginning to end. This work of him, contains a lot of information about syntax, morphology, language and rhetoric. Apart from these sciences, this work also includes important information about many fields such as hadith, fiqh, creed, reading of Qur'an, biography of The Prophet and history.

Keywords: *Abdulkerim al-Muderris, Mevâhibu'r-Rahman, Qur'an, Tafîsir.*

GİRİŞ

Yaşadığımız asrın önde gelen âlimlerden biri olan Abdulkerîm el-Muderris, Irak'ta dünyaya gelmiş ve orada yetişip büyümüştür. İçinde yaşadığı bölgenin en meşhur âlimlerinden ders alan el-Muderris, dil, fıkıh, hadis, tefsir, mantık, siyer ve tarih gibi birçok alanda söz sahibi olmuştur. Irak'ın değişik kentlerinde, imam ve muderris olarak uzun süre görev yapan el-Muderris, el-Mecmeu'l-İlmî el-İrakî'de üyelik, Irak Âlimler Birliği başkanlığı ve Irak müftülüğü gibi önemli görevleri de üstlenmiştir. el-Muderris, 25 Ağustos 1426/2005 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

Arapça, Farsça ve Kürtçe olarak tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, sarf, lügat, mantık, ahlâk, siyer ve tarih gibi birçok alanda eser telif eden el-Muderris, Arapça olarak kaleme almış olduğu en önemli eseri, *Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. İçerik bakımından çok zengin olan bu eser, tefsîrle ilgili bilgilerin yanında nahiv, sarf, lügat, belâgat, kırâat, fıkıh, hadis, akâid, kelâm, ahlâk, siyer ve tarih gibi birçok alanla ilgili bilgileri ihtiva etmiştir. Müellif, genel olarak eserinde ele almış olduğu sûre ve âyetlerin nüzûl sebeplerini belirtmiş, kırâat vecihlerini zikretmiş, sûre ve âyetler arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Âyetlerde geçen kelimeleri lügat, nahiv ve sarf açısından tahlil etmiş ve onlarda yer alan belâgat sanatlarını zikretmiştir. Ayrıca soru ve cevap yöntemini kullanarak okuyucusunu yönlendirmeye çalışan el-Muderris,, hatalı gördüğü görüşlere itiraz etmiş ve doğru bulduğu görüşü belirtmiştir. Onun bu tefsiri içerik bakımında çok zengin bir eser olduğu gibi kaynak bakımından da zengin bir eserdir.

1. Abdulkerîm el-Muderris'in Hayatı

el-Muderris'in tam adı, Abdulkerîm b. Muhammed b. Fettâh b. Suleymân b. Mustafâ b. Muhammed'dir (el-Muderris, 2014b: 333; es-Selefi, 2008: 134; el-Mar'aşî, 2006: I, 1962-1963). O, ilim ve tedrisatla çok meşgul olduğu için çevresinde "el-Muderris" lakabıyla meşhur olmuştur (Veledbîgî, 2014: 51-52). Hozi Kâdî aşiretine mensup olan el-Muderris, 1323/1905 yılında kuzey Irak'ın Hormal nahiyesine bağlı Tekye köyünde dünyaya gelmiştir (es-Sâmerrâî, 1920: 442-445).

1.1. İlmi Tahsil Hayatı

el-Muderris'in doğup büyüdüğü köy, coğrafi olarak medreselerin yoğun bir şekilde bulunduğu bir bölgede yer almaktadır. Böyle bir coğrafyada yetişip büyümesi, ilmi açıdan onun için büyük bir avantaj olmuştur. Ayrıca onun yetişmesinde ailesinin de büyük bir katkısı olmuştur. Nitekim o, ilk tahsilini babasının yanında yapmıştır. Babasından Kur'ân-ı Kerîm derslerini almış ve ilköğretim düzeyinde

bazı küçük hacimli kitapları da onun yanında okumuştur. Babası vefat ettikten sonra eğitimine medreselerde devam etmiştir (el-Bâhrakî, 2015: II, 219).

el-Muderris, medreselerde okuduğu sırada babasının dostlarından bir âlimle tanıştığını ve bir müddet onun gözetiminde eğitimine devam ettiğini belirtmektedir. O, babasının gözetiminde kaldığı süre içerisinde, ondan nahiv ve sarf derslerini aldığını, nahiv ilmine dair kaleme alınan *Şerhu'l-Câmî* adlı eseri de “Temyîz” konusuna kadar onun yanında okuduğunu ifade etmektedir. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra el-Muderris, babasının dostu olan söz konusu âlimin yanından ayrılıp Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentine gitmiştir. Orada önceleri Melekîndî Mescidi’nde kalıp tahsiline devam etmiştir. Müellif, o mescitte bir süre kaldıktan sonra, oradan ayrılıp Sırşâm mahallesinde bulunan Molla Muhammed Emîn el-Balıkıdrî’nin medresesine yerleşmiştir. O, bu medresede kaldığı sırada, İbn Mâlik (ö. 672/1274)’in *el-Elfiyye* adlı manzumesine es-Suyûtî (ö. 911/1505)’nin şerh olarak yazdığı *el-Behcetü'l-Mardıyye* adlı eserini ders olarak okuduğunu belirtmektedir (el-Muderris, 2014b: 333).

el-Muderris, Süleymaniye’de okuduğu sırada bölgede şiddetli bir kıtlık baş göstermiş ve bunun üzerine Süleymaniye’den ayrılıp Hewraman’a yerleşmiştir. Müellif, orada Şeyh ‘Âlâuddîn b. Şeyh Ömer ed-Diyâuddî’nin idaresinde bulunan Durod tekkesine bağlı medresede bir müddet kalıp ilim tahsiline devam etmiştir. el-Muderris, bu medresede okuduğu sırada, kendisine Şeyh ‘Âlâuddîn’in hem maddi hem de manevi olarak büyük destek olduğunu ve ondan baba şefkati gördüğünü belirtmektedir. Müfessir, söz konusu medresede kaldığı sırada nahiv, fıkıh, edebiyat, mantık, astronomi vb. ilimleri okumuş ve ilmi olarak yüksek bir seviyeye gelmiştir (el-Muderris, 2014b: 334).

Şeyh ‘Âlâuddîn’in 1338/1920 yılında Hevreman’dan ayrılıp Beyare Tekkesi’ne dönmesi üzerine el-Muderris de onun emir ve tavsiyeleriyle Hevreman’dan ayrılıp Beyare’ye gitmiş ve orada Ebû ‘Ubeyd Medresesi’ne yerleşmiştir. Müellif, bu medresede kaldığı sırada Molla Muhammed Saîd el-‘Ubeydî (ö. 1346/1927)’nin yanında Gelenbevî (ö. 1205/1791)’nin mantık ilmine dair *el-Burhân* adlı eserini okumuştur. el-Muderris, Beyare’de bir süre kaldıktan sonra oradan ayrılmış, Balık Medresesi’nde muderris olarak görev yapan Molla Mahmûd’un yanına gitmiş ve sekiz aya yakın bir süre ondan ders almıştır. Müellif, onun yanında kaldığı süre içerisinde ondan Şeyh Marûf en-Nudehî’nin mirasa dair yazdığı eseri ders almıştır. Ayrıca Molla Mahmûd’dan Nesefî (ö. 687/1289)’nin *Şerhu'l-Akâid* adlı eserini “Ru’yet” konusuna kadar okumuştur. el-Muderris, yine Şeyh ‘Âlâuddîn’inin emir ve tavsiyeleriyle, Balık’tan ayrılıp tekrar Beyare’ye yerleşmiştir (el-Muderris, 2014b: 334).

Müellif, Beyare'ye gittiği sırada Molla Ahmed-ı Reş (Siyah Tenli Molla Ahmed) Beyare Medresesi'nde müderris olarak görev yapıyordu. Müellif, burada Molla Ahmed'den et-Teftâzânî (ö. 792/1390)'nin *Şerhu'l-'Akâid* adlı eserini ve yine akaide dair el-Mevlevî'nin Kürtçe olarak kaleme aldığı bir manzûmeyi ders almıştır. Muderris, ayrıca Molla Ahmed'in yanında, et-Teftâzânî'nin belâgat ilmine dair yazdığı *Muhtasaru'l-Me'ânî* adlı eserini de "Ahvâlu'l-Musnedi iliyeh" konusuna kadar okumuştur (el-Mar'aşlî, 2006: I, 1962-1963).

el-Muderris, Beyare'de bir süre kaldıktan sonra Süleymaniye'deki Mevlânâ Hâlid Tekkesi'ne gitmiş ve orada İbnu'l-Karadâgî adıyla meşhur olan Şeyh Ömer'in yanında tahsiline devam etmiştir (el-Bâhrakî, 2015: II, 219).

Müellif, söz konusu tekkede kaldığı sırada, Şeyh Ömer'den, ilmi araştırmalar, haşiye ve tenkid sanatı, kitapların tetkik ve tahkiki gibi konularda pek çok şey öğrendiğini belirtmektedir. el-Muderris için bu tekkede yeni ufukların açılmış olduğu ve meselelere bakış açısında da büyük bir değişimin meydana geldiği belirtilmektedir (el-Muderris, 2014b: 334).

el-Muderris'in adı geçen tekkede, Şeyh Ömer'in yanında şu eserleri okuduğu zikredilmektedir: Belâgat ilminde *Aksa'l-Emânî*, nahiv ilminde *el-Feride*, mantık ilminde *el-Burhân*, hendese ilminde *Eşkâlu'l-Te'sîs*, usûlüddinde *Takribu'l-Menâm Şerhu Tehzibi'l-Kelâm*, fıkıh usûlünde *Cem'u'l-Cevâmî'*, felsefede *Hâşiyetu'l-Lârî 'alâ'l-Kâdî*, fıkıh ilminde el-Kâdî Zekeriyâ (ö. 925/1519)'nin *el-Menhec* ve onun bu esere yazdığı şerh, *Tuhfe* adlı eserin bir kısmı, matematikte el-'Âmilî'ye ait *et-Teşrih* ve *Risâletu'l-Hisâb* (el-Bâhrakî, 2015: II, 219).

el-Muderris, fıkıh, tefsir, hadis, usûl, dil ve edebiyat, akâid, felsefe, kelâm, mantık, tarih ve siyer gibi ilimlerde yüksek bir seviyeye geldikten sonra hocası Şeyh Ömer el-Karadâgî tarafından icâzete layık görülmüştür. Hocası Şeyh Ömer, büyük bir icâzet merasimi düzenlemiş ve o merasimde layık olduğu söz konusu icâzeti ona takdim etmiştir (Veledbîgî, 2014: 52).

1.2. Çalışma Hayatı ve Görevleri

el-Muderris, çalışma hayatına Halepçe'nin Nergizçar köyünde fahri müderris ve imam hatip olarak başlamıştır. Müellif o köyde göreve başladıktan sonra etrafında öğrenciler toplanmaya başlamış ve ondan ders almışlardır. el-Muderris, söz konusu köyde bir müddet görev yaptıktan sonra oradan ayrılıp Beyare Medresesi'ne yerleşmiş ve daha önce talebe olduğu o medresede müderris olarak görev yapmıştır. Müellif adı geçen medresede göreve başlar başlamaz etrafında yine öğrenciler toplanmaya başlamış ve kendisinden istifade etmeye koyulmuş-

lardır. el-Muderris, Beyare Medresesi'nde görev yaptığı sırada ilmi açıdan şanslı olduğu gibi maddi açıdan da bir sıkıntı yaşamamıştır. Zira hem kendisinin hem de medresede okuyan yüze yakın öğrencinin tüm masrafları Şeyh 'Alâuddîn tarafından karşılanıyordu. Müellif, söz konusu medresede 1347/1928'den 1371/1952 yılına kadar görev yapmıştır. O, yirmi dört yıl gibi uzun bir süre ders verdiği bu medresede birçok öğrenci yetiştirmiş, ders verecek konuma gelen ve ilmi olarak yüksek bir seviyeye ulaşan kırk beş öğrenciye de icâzet vermiştir (el-Muderris, 2014a: I, 6; es-Sâmerrâî, 1920: 442-445).

el-Muderris, Şeyh 'Alâuddîn'in Medresesi'nde uzun bir süre kaldıktan sonra onun da artık yaşlanıp zayıf düştüğünü görünce, Beyare'den ayrılmanın daha uygun olacağı kanaatine varmış, 1371/1952 yılının Recep ayında oradan ayrılıp Süleymaniye'ye gitmiş ve orada Melekindî mahallesinde bulunan Hacı Cân Mescidi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Daha önce öğrenci olduğu Melekindî mescidinde göreve başlar başlamaz onun etrafında öğrenciler toplanmış ve orada bulunan halk tarafından da sıcak bir şekilde karşılanmıştır. el-Muderris'in Süleymaniye'deki söz konusu görevi uzun sürmemiştir. Kısa bir süre sonra oradan ayrılmak zorunda kalmış ve 1374/1955 yılında Kerkük'e gitmiştir. Müellif, Kerkük'e gittiğinde bir müddet Hacı Cemîl et-Talibânî Tekkesi'nde görev yapmış ve orada öğrencilere ders vermiştir.

Kerkük'te adı geçen tekkede el-Muderris görev yaptığı sırada, Bağdat'ta Şeyh Abdulkâdir Geylânî Medresesi'nde görevli olan Şeyh Muhammed el-Kızılcî adındaki müderrisin vefatı nedeniyle, söz konusu medresenin müderris kadrosu boşalmıştır. Bunun üzerine el-Muderris, Bağdat'a gidip imamlık yapmak için resmi makamlara başvurmuş, sınava girip başarılı olduktan sonra da Ahmedî Camii'ne imam olarak tayin edilmiştir. Ancak el-Muderris'in Bağdat'a gidişindeki asıl amaç, Şeyh Abdulkâdir Geylânî Medresesi'nde müderris olarak görev yapmaktır. Bundan dolayı Ahmedî Camii'ne imam olarak tayin edilir edilmez Şeyh Abdulkâdir Geylânî Medresesi müderrisliği için de başvuruda bulunmuştur. Yapılan sınavda başarılı olduktan sonra da söz konusu medresede müderris olarak tayin edilmiş ve böylece amacına ulaşmıştır (el-Mar'aşlı, 2006: I, 1962-1963).

Bağdat'ta, Şeyh Abdulkâdir Geylânî Medresesi'nde uzun bir süre tedrisâtla meşgul olan el-Muderris, 1393/1973 yılında mevzuat gereği emekliliğe sevk edilmiştir. Ancak Şeyh Abdulkâdir Geylânî (ö. 561/1165)'nin torunları, medreselerinden onun ayrılmasına rıza göstermemişlerdir. Sadece halktan gelen dini meselelerle ilgili sorulara cevap vermesini, öğlen ve ikinci namazlarını kıldırarak üzere camilerinde kalmaya devam etmesini ona teklif etmişlerdir. O da bu

teklifi memnuniyetle kabul etmiş ve hizmetlerine kaldığı yerden devam etmiştir (el-Muderris, 2014b: 338).

el-Muderris, imamlık ve müderrislik görevi dışında, 1978 yılında el-Mecma'u'l-İlmî el-İrâkî'de üye olarak da görev yapmıştır. Ayrıca 1974 yılında Irak Âlimler Birliği Başkanlığı'na getirilmiştir. Bir süre Irak Müftüsü olarak da görev yaptığı belirtilmektedir (el-Bâhrakî, 2015: II, 220).

2. Vefatı

el-Muderris, ilim, tadrîsât, vaaz, irşâd, fetvâ vermek ve kitap yazmakla, kısacası İslâm ve müslümanlara hizmetle geçirdiği yüz yılı aşkın uzun ve bereketli bir ömürden sonra 25 Ağustos 2005 tarihinde Bağdât'ta, Şeyh Abdulkâdir Geylânî Camii'sinde, kendisine tahsis edilen odada vefat etmiştir. Müellif, Abdulkâdir Geylânî Aile Mezarlığı'na defnedilmiştir (el-Bâhrakî, 2015: II, 225).

3. Eserleri

el-Muderris, İslâm dünyasında çok eser ortaya koyan çağdaş âlimler arasında yer almaktadır. O, fıkıh ve usûlü, tefsîr, akâid, hadîs, tasavvuf, dil ve gramer, mantık, felsefe, tecvit, tarih ve siyer gibi birçok alanda eser telif etmiştir. Müellif, Arapça, Kürtçe ve Farsça olmak üzere üç ayrı dilde eserler yazmıştır. Onun bu üç ayrı dilde kaleme aldığı eser sayısının yüze yakın olduğu belirtilmektedir. Bu eserlerin çoğu basılmıştır (el-Bâhrakî, 2015: II, 220).

4. Mevâhibu'r-Rahmân

Mevâhibu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân, el-Muderris'in, tefsir alanında kaleme aldığı en önemli eserlerden biridir. O, bu eserinde Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona kadar kolay ve anlaşılır bir dille tefsîr etmiştir. Müellif, bu eserinde tefsîr ile ilgili ilimlerden de istifade etmiştir. Nitekim o, bu eserinde âyetlerin kırâat vecihlerine değinmiş (el-Muderris, 2014a: I, 192; II, 156), âyet ve sûrelerin nüzûl sebeplerini zikretmiş (el-Muderris, 2014a: I, 128, 165, 235; II, 71, 83), nazil oldukları yer ve çevre hakkında bilgi vermiş ve onlardan hangisinin Mekki veya Medeni olduğunu belirtmiştir (el-Muderris, 2014a: II, 220; III, 66, 217; IV, 56, 92, 156, 197). Bu eserinde sahîh kaynaklardan nakletmek suretiyle onun hadislere çokça yer vermiş olması (el-Muderris, 2014a: I, 180, 281, 210, 284; II, 12, 100; III, 17, 109, 157), fikhî ve itikâdî mezheplerin görüşlerine sıkça değinmesi ve yer yer onlar hakkında değerlendirmelerde bulunması, onun tefsîr alanında olduğu gibi fıkıh, hadis, akâid ve kelâm ilimlerinde de derin bir âlim olduğunu göstermektedir (el-Muderris,

2014a: I, 126, 140, 210, 217, 287; II 7, 52, 65; III, 31, 78). el-Muderris, eserinde bunların dışında nahiv, sarf, lügat ve belâgat gibi Arap dili ve grameri ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermiştir (el-Muderris, 2014a: I, 70, 132, 184; II, 144, 221; III, 109, 117, 259; IV, 13, 52, 105, 140; V, 147, 167, 265; VI, 89, 236, 348). Ayrıca bu eserde güncel meselelere yer vermiş olması, siyer ve tarîh vakalarına değinmesi (el-Muderris, 2014a: I, 109; II, 89, 173; V, 222, 300; VI, 305), felsefî ve kelâmî tartışmalara girmiş olması, onun bu kitabının ne kadar geniş yelpazeli bir tefsîr olduğunu göstermektedir (el-Muderris, 2014a: III, 60, 87, 160).

Yedi ciltten oluşan söz konusu eserin ilk baskısı, Muhammed Alî el-Karadâğî tarafından 1986 yılında Bağdat'ta yapılmıştır (<https://archive.org/details>). Bu eser, daha sonra 2014 yılında, Dârü İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî tarafından Beyrut'ta tekrar basılmıştır (es-Sâmerrâî, 1920: 442-445).

4.1. Eserin Adı, el-Muderris'e Aidiyeti ve Yazılış Gayesi

Bu eserin tam adı: *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsiri'l-Kur'ân*'dir. el-Muderris, "Kur'ân Tefsiriyle ilgili Allah'ın Bağışları" anlamına gelen (ez-Zebîdî, tsz: IV, 366) bu eserin mukaddimesinde, bu ismi açık ve net bir şekilde ifade etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 9). Gerek onun bu tefsîri üzerine yapılan çalışmalar, gerekse de hayatını ve eserlerini konu edinen kaynaklar, bu eserin ona ait olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (Veledbîgî, 2014: 52; es-Selefi, 2008: 134-138).

el-Muderris, tefsirinin mukaddimesinde, eserin telîf gayesini açık ve net bir şekilde şu sözlerle ifade etmektedir: "Daha önce tefsîr alanında, geniş, orta ve küçük hacimli olmak üzere, çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Ancak her asrın kendine göre problem ve şartlarının mevcut olduğunu bilmek gerekir. İçinde yaşadığımız asır, bizden, çağımızın güncel meselelerine değinmemizi ve onlara doğru çözümler üretmemizi istemektedir. Bu amaçla bazı arkadaşlarım benden bu özelliklere hâiz bir tefsîri kaleme almamı talep ettiler. Bunun üzerine ben de onların bu taleplerine cevap vermek suretiyle böyle bir tefsîri yazmaya karar verdim." (el-Muderris, 2014a: I, 9).

4.2. Mukaddimesi

el-Muderris, tefsîrine uzun bir mukaddimeyle başlamıştır. Elli bir sayfadan oluşan bu mukaddime müellif, Kur'ân-ı Kerîm'in, İslâm dinin ana menbaı ve müslümanların temel kaynağı olduğunu ifade etmiş; bunun ardından tefsîrinde izlemiş olduğu metodu, kaynakları, yazılış gayesi ve tefsirin ismi hakkında kısa bilgiler vermiştir. Müfessir, mukaddime, ilk vahyin nerede ve ne zaman indiği,

Kur'ân'ın nüzûl sayısı, vahiy meleğinin onu kimden ve nasıl aldığı, yirmi üç yılda ve bölümler halinde onun tedrici ve aşamalı olarak yedi harf üzere nüzulunun hikmetleri, cem edilmesi ve çoğaltılması, âyet ve sûrelerin tertîbi, ilk ve son inen âyetler, Mekkî ve Medenî sûrelerin özellikleri ve tilavet âdâbı gibi tefsîrle alakalı konulara değinmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 9-15).

4.3. Muhtevâsı

Geniş bir bilgiye sahip olan el-Muderris, sahip oluşu bu bilgi birikimini kaleme aldığı *Mevâhibu'r-Rahmân*'da da ortaya koymuştur. Eser bu açıdan ele alındığında içerik ve muhteva bakımından onun zengin olduğu görülecektir. Nitekim müellif, bu eserinde Kur'ân'ı tefsîr ve tahlîl ederken, hadîs, fıkıh, kırâat, akâid, kelâm, siyer, nahiv, sarf, lügat ve belâgatla ilgili önemli konulara yer verip onlarla ilgili önemli değerlendirmeler yapmıştır.

el-Muderris, tefsîrinde, âyetlere daha fazla açıklık getirmek ve onlardan kastedilen manaların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla nahiv ve sarfın kâide ve kurallarına sıkça başvurmuştur. Onun, bu eserinde, gerek verdiği kısa ve özlü bilgilerle gerekse yer verdiği geniş ve detaylı malumatlarla nahiv ve sarfın neredeyse bütün konularına değindiği görülmektedir.

Müfessir, eserinde, âyetlerde geçen mübhem kelimelerin anlamları üzerinde durmakta ve bu konuda dil verilerinden yararlanmaktadır. Ayrıca o, belâgat ilminin önemine vurgu yapmakta ve bu ilme ait olan bilgileri tefsîrinin değişik yerlerinde ele alıp incelemektedir.

el-Muderris, eserinde kırâat ilmine önem vermektedir. O, eserin mukaddimesinde hadis ve rivâyetler ışığında kırâat ilmi ile ilgili önemli bilgileri zikretmekte, kırâat vecihleri ve imamları hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 15-23).

Müellif, eserinde fikhî meseleleri derinlemesine ele alıp incelemekte, mezhep imamlarının onlarla ilgili görüş ve delillerine yer vermekte ve onlar arasında uygun gördüğünü tercîh etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 126, 192, 210; II, 6, 26). O, genel olarak eserinde fikhî meseleleri ele alırken, ilk önce o meseleleri Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde ele alıp incelemekte, ondan sonra sahabe, tabiîn ve mezhep imamlarının görüş ve içtihatlarına başvurmakta (el-Muderris, 2014a: I, 127, 193, 243) ve fıkıh usûlü verilerinden istifade etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 234; II, 32, 119; III, 31, 38; IV, 127). Müellif, eserinde fikhî meseleleri incelerken, herhangi bir mezhebin etkisinde kalmadan objektif kriterlerle onları ele alıp değerlendirmeye çalışmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 192, 243, 255; II, 7, 26).

el-Muderris, söz konusu eserinde Kur'ân âyetlerini tefsîr ederken, âyetlerin nüzûl sebeplerini belirten rivâyetleri zikretmekte, sıkça hadis kaynaklarına başvurmakta (el-Muderris, 2014a: I, 128, 167; II, 9, 43, 71; III, 10, 82, 84) ve eserinin birçok yerinde âyetleri hadis ve rivâyetlerle tefsîr etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 281, 284; II, 13, 100; III, 17, 109, 233; V, 53, 42; VI, 222). Müfessir, eserinde, yer yer naklettiği rivâyetleri hadis ilmi açısından ele alıp incelemekte ve onlar hakkında faydalı değerlendirmeler yapmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 180, 217; II, 35, 85; IV, 39, 238, 256; V, 28). O, eserinde bazen sûre ve âyetlerin fazileti ile ilgili vârid olan rivâyetleri zikrederken (el-Muderris, 2014a: II, 65; III, 66), bazen de İsrâ ve Mirâç gibi büyük hadiselerle ilgili olan rivâyetlere yer vermektedir (el-Muderris, 2014a: V, 117-118).

4.4. Metodu

4.4.1. Genel Metodu

el-Muderris bu eserinde, her hangi bir sûreye giriş yaparken, söz konusu sûrenin nüzûl yeri hakkında bilgi vermekte, onun Mekki veya Medeni olduğunu belirtmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 70; II, 220). Müellif, bütün sûrelerin girişinde, sûrelere ait âyetlere değinmekte ve o âyetlerin sayısını zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 53; II, 98).

Müfessir, eserinde, sûreleri, âyet âyet veya onları birkaç âyetten oluşan bölümlere ayırdıktan sonra güzel bir üslup ve sade bir dille tefsîr etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 53, 93, 157; II, 5, 81; III, 5, 30). el-Muderris, sûrelerin isimlerini belirtmekte ve sûrelerin isimleriyle içerikleri arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Ayrıca o, sûrelerin meşhur isimlerinin dışında hadis rivâyetlerinde geçen diğer isimleri de zikretmekte ve onların sûrelere verilmiş nedenlerini açıklamaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 70, 150).

Müfessir, âyetlerin tefsîrine geçmeden önce, rivayet varsa eğer, o âyetlerin nüzûl sebeplerini de belirtmekte, nüzûl sebepleriyle ilgili vârid olan hadis ve rivâyetlere yer vermekte ve bazen onlar hakkında önemli değerlendirmeler yapmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 128, 167; II, 43, 71; III, 10, 84, 147; V, 135, 303). Ayrıca o, bazı sûre ve âyetlerin faziletiyle ilgili vârid olan rivâyetleri de zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: II, 65; III, 66).

Müellif, sûre ve âyetler arasındaki münasebetlere de işaret etmektedir. O, tefsîr ettiği sûre ve âyetlerin, hem kendisinden önce geçen sûre ve âyetlerle hem de kendisinden sonra gelenlerle olan bağlantılarını açıklamaya çalışmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 59, 184, 219; II, 8, 70, 85; III, 117; IV, 91; V, 119, 139).

el-Muderris, âyetlere yaptığı tefsîrin özet ve sonucunu da genellikle vermektedir. O, önce âyetleri detaylı bir şekilde tefsîr etmekte, ardından da söz konusu âyetlerden kastedilen anlamlara vurgu yapmak amacıyla: “Bu tefsîrin sonucu” حاصل التفسير “Bu tefsîrin sonucu”, خلاصة الخلاصة “Tefsîrin hulâsası”, خلاصة التفسير “Sonuç” الحاصل,

“Hulâsanın hulâsası” حاصل المعنى “Anlamın sonucu” “Âyetin manası” معنى الآية, gibi ifadeleri kullanarak yaptığı tefsîrin özeti sunmaya çalışmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 166, 174, 268; II, 191; III, 79, 197; IV, 18, 84; V, 172).

Müellif, bazen insanların zihnini irdeleyen sorulara cevap vermek amacıyla, bazen verdiği bilgileri zenginleştirmek amacıyla, bazen de okuyucunun ufkunu açma gayesiyle soru ve cevap yöntemine sıkça başvurmaktadır. O bu yöntemde şu ifadeler yer vermektedir: ... فإجابته أن قوله... “Eğer biri soracak olursa cevabı şu olacaktır: Onun sözü...” , ... فإجابته... “Eğer dersen... Ben de derim...” , ... هناك أسئلة... “Burada birkaç soru var...” , ... فإن قيل... “Eğer denilse... Biz de deriz...” ve ... أجيب... “Eğer denilse... Birkaç cevap ile cevap verilir...” (el-Muderris, 2014a: I, 151, 245; II, 260; III, 96, 161; IV, 175).

el-Muderris, eserinde, tekrardan da kaçınmaktadır. Nitekim o, daha önce açıkladığı bir âyeti daha tefsîr etmez ve daha önce değindiği konuyu da bir daha değinmez. O bu tür durumlarda genellikle şu ifadeleri kullanmaktadır: الكلام فيه “Bu konuda söylenecekler, benzerlerinde söylenenler gibidir.” (el-Muderris, 2014a: VI, 151, 178, 196).

Müfessir, eserinde, çoğu zaman bir âyeti tefsîr ederken, ilk önce onu etraf- lıca incelemeye alır ve ardından onunla ilgili ihtimâl dâhilinde olan bütün tefsîr vecihlerine yer vermek suretiyle eserini zenginleştirmeye çalışmaktadır. Bunun ardından da tercih ettiği tefsîr vechini belirtmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 212-214, 221; II, 5, 67, 76-77; IV, 84; 230).

el-Muderris, okuyucuları yönlendirme yöntemini de kullanmaktadır. O, bu yöntemi eserin muhtelif yerlerinde izleyip şu şekilde uygulamaktadır: Önce ilgili âyeti tefsîr etmekte ve ardından tefsîr ettiği bu âyetle alakası olan bir veya birkaç konu hakkında kısa bilgi vermektedir. Müellif, bunun ardından kısaca değindiği konuları detaylı bir şekilde ele alan kaynak veya kaynakların isimlerini zikredip okuyuculardan söz konusu kaynaklara müracaat edip istifade etmelerini talep etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 282; II, 45, 223; III, 72, 85; IV, 75; V, 148).

Müfessir, âyetlerle hadisleri uzlaştırmaya da çıkmaktadır. O, âyetleri tefsîr ederken, onlarla alakası olan hadislere yer vermekte ve âyetlerle görünürde çelişen hadisleri uzlaştırmaya çalışmaktadır. el-Muderris bunu, bazen hadisleri bazen de âyetleri tevîl ederek yapmaktadır (el-Muderris, 2014a: II, 61, 131; IV, 136; V, 27).

Müellif, eserinde âyetleri detaylı bir şekilde tefsîr ettikten sonra onların anlamlarıyla alakalı olarak öne sürülen veya öne sürülebilecek itirazlara cevap vermek amacıyla bazen şu ifadeleri kullanmaktadır: ...الشبهة الواردة بأنه... *“Onun hakkında vârid olan şu şüphe...”* ... وأجيب عنه بأن... *“Bu âyet şu açıdan problemli görülmüş... ve ona şu şekilde cevap verilmiştir...”* (el-Muderris, 2014a: II, 178, 281; III, 96, 156, 227; IV, 38, 50; V, 116; VI, 161).

4.4.2. Rivâyet Metodu

el-Muderris, eserinin muhtelif yerlerinde, Kur'ân âyetlerinde müphem, yani kapalı olarak geçen bir kelime veya bir hükmü, başka ayetlerle tefsîr edip açıklamaya çalışmaktadır (el-Muderris, 2014a: V, 7). Mutlak ifadelerle gelen âyetleri tefsîr ederken, onları sınırlayan ve anlamlarını daraltan âyetleri zikretmektedir. Müellif, aynı şekilde, umûm ifade eden âyetleri tefsîr ederken, onları tahsîs eden âyetlere yer verir (el-Muderris, 2014a: II, 10-11).

Müfessir, âyetlerin anlamlarını açıklayan rivâyetler oldukları için veya âyetlere verdiği manayı teyit etmek amacıyla hadisleri de âyetlerin tefsirinde zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 282; II, 12, 183; IV, 39; V, 42, 236; IV, 47, 103). O, bazen âyetlerde geçen kelime ve kavramlardan hangi mananın kastedildiğini belirtmek için onlara yer vermekte (el-Muderris, 2014a: II, 164; V, 42, 131; IV, 103), bazen de dil ile ilgili belirttiği görüşü teyid etmek için onları serdetmektedir (el-Muderris, 2014a: IV, 127).

el-Muderris, aynı gerekçelerle sahabe ve tâbiîn sözlerine de sıkça başvurmakta ve onlardan varit olan rivâyetlere yer vermektedir (el-Muderris, 2014a: II, 13, 42, 91, 187, 294; V, 158, 294; III, 76, 252; IV, 93, 138).

4.4.3. Dirayet Metodu

4.4.3.1. Nahiv ve Sarf

el-Muderris, Kur'ân âyetlerini nahiv açısından incelerken, nahiv ilminin kâide ve kurallarına bazen değinmeden doğrudan o âyetlerde yer alan kelimelerin irabını yapmakla yetinirken (el-Muderris, 2014a: I, 185; II, 159) bazen de o kâide ve kurallara yer vermektedir (el-Muderris, 2014a: I, 105; I, 181). Ayrıca o, herhangi bir âyeti nahiv açısından incelerken, söz konusu âyette geçen kelime-

leri bütün boyutlarıyla ele alıp tahlil etmekte ve onlarda geçerli olan bütün irab vecîhlerini zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: VI, 220).

el-Muderris'in nahivle ilgili üzerinde durduğu hususlardan biri de dilcilerin görüşleridir. Nitekim o, eserinin muhtelif yerlerinde, genellikle de her hangi bir âyeti nahiv açısından incelerken, dilcilerin o âyetle ilgili söyledikleri sözlere yer vermekte ve onların söz konusu âyetin irabı hakkındaki görüşleriyle istidlâl etmektedir (el-Muderris, 2014a: II, 116, 191, 263, 282; III, 41, 104, 148, 233).

Müfessir, eserinde âyetleri tefsîr ederken, sarf ilminin temel bilgilerinden çokça yararlanmakta, âyetlerde yer alan kelimeleri sarf açısından detaylı bir şekilde tahlil etmekte, bazen o kelimelerle ilgili dil âlimlerinin görüş ve beyânâtlarına yer vermekte ve onlar arasından tercih ettiği görüşü beyân etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 240; II, 191, 264, 286; III, 41, 148; IV, 10, 55; V, 167, 244).

Müellif, eserinde âyetleri tefsîr ederken, iştikâk, i'lâl, ibdâl, idğâm ve hazf gibi sarf ilminin temel meselelerine değinmekte, âyetlerde yer alan kelimelerin bünyesinde meydana gelen değişmeler hakkında önemli bilgiler vermektedir (el-Muderris, 2014a: I, 70, 84, 184, 156, 191, 240; II, 91, 169, 221). O bazen fiillerin bâb ve vezinleriyle ilgili bilgi verirken bazen de o vezinlerin söz konusu kelimelere kazandırdığı anlamlar üzerinde durmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 89, 131, 173; II, 44, 80, 221; III, 66; IV, 10, 175, 228; V, 115, 202; VI, 74, 266). Müellif, kelimelerin vezinlerinden söz ederken فعل yapısını kullanmak yerine, genellikle söz konusu kelimelerin benzer örneklerini vermektedir (el-Muderris, 2014a: I, 165; II, 165).

el-Muderris, âyetlerde yer alan isimlerin müfred, tesniyye ve cem şekilleri hakkında bilgi vermekte ve onların türemiş oldukları masdar vezinler hakkında geniş açıklamalar yapmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 58, 84, 144; III, 153, 213). Müfessir, âyetlerde geçen kelimeleri tahlil ederken, bazen onların asıllarını bulmaya çalışmakta, bünyelerinde meydana gelen değişikliklere değinmekte ve o değişikliklere neden olan kalb ve hazf gibi i'lâl türlerini zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 56, 130; II, 78, 136; III, 56, 148; IV, 10, 102; V, 70, 182; VI, 79).

4.4.3.2. Belâgat

el-Muderris, tefsirinde belaği nüktelere işaret etmekte ve âyetlerin ihtivâ ettiği edebî sanatlarla değinmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 108, 150; II, 54, 197; III, 179, 235; IV, 54, 211; V, 52, 88; VII, 55). O, âyetleri belâgat ilmi açısından incelerken, o âyetler için ihtimâl dâhilinde olan bütün belâği vecihleri zikretmekte ve uygun gördüğü seçeneği tercih etmektedir (el-Muderris, 2014a: VI, 187; V, 110; II, 67).

Müfessir, âyetleri belâgat açısından incelerken, müfessirlerin o âyetlerin içerdiği edebî sanatlarla ilgili yaptıkları hatalı ve yanlış tespitlere de değinmekte, o hataların neden olduğu yanlış yorumlara işâret edip itiraz etmekte ve ardından da kendine göre doğru olanı zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: IV, 62-63).

Müellif, eserinde belâgat ile ilgili açıklamalarında bazen sadece edebî sanatın ismini zikretmekle yetinirken, bazen de teşbîh (el-Muderris, 2014a: I, 77, 86; II, 72, 73, 83; IV, 105, 140-141, 206), istiâre (el-Muderris, 2014a: I, 81, 111; II, 67, 179; IV, 60; V, 25, 110), hasr (el-Muderris, 2014a: I, 79, 227; II, 65, 197; IV, 63; V, 111, 260), kinâye (el-Muderris, 2014a: I, 239, 248; II, 78; IV, 23) mecâz (el-Muderris, 2014a: I, 152, 195; II, 181, 274; III, 66, 179; IV, 101, 119; V, 18, 200; VI, 131, 150; VII, 20, 28), ihbâr (el-Muderris, 2014a: I, 276, 281; II, 44, 67; III, 191), inşâ' (el-Muderris, 2014a: I, 229; IV, 127) iltifât (el-Muderris, 2014a: I, 159, 172; III, 50; IV, 17, 142; V, 142, 239; VI, 68, 228), hazf (el-Muderris, 2014a: I, 108, 150; II, 12; IV, 266, 290; V, 224, 257; VI, 136), îsâl (el-Muderris, 2014a: I V, 265), tevrîye (el-Muderris, 2014a: I, 81), itnâb (el-Muderris, 2014a: I, 160, 168; II, 116, 127; III, 9, 44) ve tûbâk (el-Muderris, 2014a: VI, 306) gibi edebi sanatlarla değinmekte ve onlar hakkında önemli bilgiler vermektedir.

4.4.3.3. Dil

el-Muderris, âyetlerde geçen kelimeleri lügat açısından incelerken, genel olarak o kelimelerin müfred veya çoğul olduğunu belirtmekte ve onların lügavî anlamlarını zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: V, 233; II, 227). Müellif, âyetlerde geçen mübhem kelimeleri açıklarken söz konusu kelimelerin lügavî ve istilâhî anlamları arasındaki ilişkiye de değinmekte ve onların arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 70, 278; III, 149, 210; IV, 225, 249, 282).

Müellif, lügat açısından birçok anlama gelen kelimelerin anlamlarını belirtmekte, onlarda geçerli olan lügat vecihlerini zikretmekte ve onlardan uygun gördüğünü tercih etmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 19, 73, 166; III, 42; V, 25, 169). Müfessir, zamanla kelimelerin anlam ve kullanımında meydana gelen değişimlere değinmekte ve onların kazandığı yeni anlamlarla ilgili bilgi vermektedir (el-Muderris, 2014a: IV, 223, 259; VI, 71). Ayrıca o, âyetlerde geçen ezdâd (el-Muderris, 2014a: I, 162; II, 11), müşterek (el-Muderris, 2014a: I, 64, 175), müteradif (el-Muderris, 2014a: II, 6, 51; IV, 52) ve eş anlamlı kelimeleri de belirtmektedir. Müellif ayrıca kelimelerde vârid olan lehçelere de yer vermekte ve onların telaffuz şekilleri üzerinde durmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 19; II, 157; III, 252; V, 225, 298; VI, 34).

el-Muderris, dil ile ilgili olması hasebiyle kırâat vecihlerini de zikretmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 200; II, 151, 256; III, 78, 253; IV, 162; VI, 102). Müellif, kırâat farklılıklarından dolayı âyetlerde geçen kelimelerin irab (el-Muderris, 2014a: I, 24, 234; II, 215) ve manalarında (el-Muderris, 2014a: I, 172, 200) meydana gelen değişikliklere işaret etmekte ve kırâat farklılıklarının neden olduğu fıkhi ihtilaflara da değinmektedir (el-Muderris, 2014a: II, 257; III, 78). O, âyetleri tefsir ederken, bazen sadece söz konusu âyette vârid olan kırâat vecihlerine işaret etmekle yetinirken (el-Muderris, 2014a: I, 172, 240; VI, 102), bazen de bununla beraber, tercih etmiş olduğu kırâatı belirtip tercih nedenini zikretmekte ve söz konusu kırâatın hangi imam veya imamlara ait olduğunu belirtmektedir (el-Muderris, 2014a: I, 240; II, 215; III, 104, 185; IV, 132, 235; V, 37; VI, 147, 161).

4.5. Kaynakları

el-Muderris, eserinde Kur'ân âyetlerini tefsir ederken, birçok kaynaktan yararlanmış ve onlardan alıntılar yapmıştır.

4.5.1. Dil Kaynakları

el-Muderris, âyetleri dil ve gramer açısından tahlil ederken, dilcilerin görüşlerinden istifade etmekte ve onların görüşlerine sıkça yer vermektedir. Müellif, bazen kendilerinden istifade ettiği kaynakların ismini zikretmekte ve onlardan alıntılar yapmaktadır (el-Muderris, 2014a: I, 240; II, 116, 262; III, 104, 143; IV, 67, 204). Bazen de sadece görüşleri nakletmekte ve onların kaynağını belirtmemektedir. Örneğin müellif, eserinin muhtelif yerlerinde, Sibeveyhi (ö. 180/796), el-Ferrâ (ö. 207/822), el-Ahfeş (ö. 315/927), el-Muberrid (ö. 285/899), el-Kisâi (ö. 189/805), Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Ebu'l-Bekâ (ö. 616/1219), Ebû Alî el-Fârisî (ö. 377/987), İbn Cinnî (ö. 392/1002), İbn Mâlik (ö. 672/12749), İbn Hişâm (ö. 761/1360) ve er-Râgıb (ö. 502/1108) gibi âlimlerin görüşlerini nakletmekte, fakat o görüşleri aldığı kaynakların adını vermemektedir (el-Muderris, 2014a: I, 275; II, 116, 263; III, 233; IV, 10, 223; V, 15, 244; VI, 71).

Müellifin dil ve gramer alanında en çok yararlandığı kaynaklar şunlardır: İsmâil b. Ahmed el-Cevherî (ö. 393/1001), *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*; Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Ceyyânî (ö. 672/12749), *el-Elfiyye*; Necmu'l-Eimme Radiyyuddîn Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî (ö. 688/1289), *Şerhu'l-Kâfiye*; Ebû Muhammed Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm (ö. 761/1360), *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârib*; Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî (ö. 816/1413), *el-Kâmûsu'l-Muhîr*; Ebu'l-Fadl Celâluddîn

‘Abdurrahmân b. Kemâliddîn Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-Ferîde*; Abdulhakîm b. Şemsiddîn Muhammed es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1657), *Hâşiye ‘alâ Hâşiye ‘Abdilğafûr el-Lârî*.

4.5.2. Tefsîr Kaynakları

Tefsîr kaynakları şunlardır: Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsîri Âyi’l-Kur’ân*; Ebû İshâk b. es-Sırrî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbu*; Ebû Bekr Ahmed b. ‘Alî er-Râzî el-Cassâs (ö.370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân*; Ebû’l-Hasan ‘Alî b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbûrî (ö. 468/1076), *et-Tefsîru’l-Basît*; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Umer ez-Zemahşerî (ö. 538/1143), *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Akâvil fî Vucûhi’t-Te’vîl*; Ebû Muhammed ‘Abdülhakk b. Gâlib b. ‘Abdîmelik b. Gâlib b. Temmâm b. ‘Atiyye el-Gırnâtî (ö. 541/1146), *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*; Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Umer Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), *Mefâtihu’l-Gayb*; Ebû Sa’îd ‘Abdullâh b. ‘Umer el-Beydâvî (ö. 685/1286), *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî (ö. 745/1344), *el-Bahru’l-Muhît*; ‘Îmâduddîn Ebû’l-Fidâ İsmâ’il b. ‘Amr b. Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*; Şihâbuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. ‘Umer el-Hafâcî (ö.1069/1658), *Hâşiyetu’s-Şihâb ‘alâ Tefsîri’l-Beydâvî*; İsmâ’il Hakkî el-Bursavî (ö. 1127/1715), *Rûhu’l-Beyân*; Ahmed es-Sâvî (ö. 1241/1825), *Hâşiyetu’s-Sâvî ‘alâ’l-Celâleyn*; Ebû’l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî (ö. 1270/1802), *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*; Muhammed Reşîd Rıdâ (ö. 1354/1935), *Tefsîru’l-Menâr*; Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr eş-Şinkîtî (ö. 1393/1974), *Advâ’u’l-Beyân fî İddâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân*.

4.5.3. Diğer Kaynaklar

Dil ve tefsir dışındaki bir kaynak kategorisinde değerlendirilebilecek eserler ise şunlardır: Ebû Bekr b. Abdillâh b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 360/971) *Kitâbu’l-Mesâhif*; Ebû’l-Kâsım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) *el-Mufredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Muhammed b. ‘Umer Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210) *el-Levâ’ih*, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref Muhyiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277) *Şerhu Sahîhi Muslim*; *el-Ezkâr*; *Âdâbu Hameleti’l-Kur’ân*; *Ravdatu’t-Tâlibîn ve ‘Umdetu’l-Muttakîn*; *Minhâcu’t-Tâlibîn*; *el-Mecmû’*; *Şerhu’l-Muhezzeb*, Bedruddîn b. Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Kemâliddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Muhammed ‘Abdulazîm ez-Zerkânî (ö. 1367/1948) *Menâhilu’l-İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, ‘Alî b. Muhammed es-Sehâvî (ö.

1427/1996) *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ' fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Ebû 'Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahânî (ö.179/795) el-Muvatta', 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân ed-Dârimî (ö. 181/797) *Sunenu'd-Dârimî*, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) *el-Musanna'af*, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855) *Musned*, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*, Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (ö. 261/875) *el-Musnedu's-Sahîh*, İbn Mâce Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/886) *Sunenu İbn Mâce*, Ebû Dâvûd Suleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888) *Sunenu Ebî Dâvûd*, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892) *Sunenu't-Tirmizî*; Ebû 'Abdirrahmân 'Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâ'î (ö. 303/915) *Sunen en-Nesâ'î*; Ebû'l-Kâsım Suleymân b. 'Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971) *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Ebû'l-Hasan 'Alî b. 'Umer ed-Dârekutnî (ö. 385/995) *Sunenu ed-Dârekutnî*, Muhammed b. 'Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014) *el-Mustedrek*, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh el-Asfahânî (ö. 430/1038) *Delâilu'n-Nubuvve*; Ma'rifetu's-Sahâbe, Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhâkî (ö. 458/1066) *es-Sunenu'l-Kubrâ*; Şu'abu'l-İmân; Delâilu'n-Nubuvve, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Me'sûd el-Ferrâ (ö. 516/1122) *Mesâbihu's-Sunne*, Ebû Muhammed 'Abdulazîm b. Abdilbâkî el-Munzirî (ö. 656/1258) *el-Muctebâ*, İbn Hacer el-'Askalânî Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Muhammed b. 'Alî eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) *Neylu'l-Avtâr min Esrâri Munteka'l-Ahbâr*, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î (ö. 204/820) *el-Umm*; Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *el-Mustasfâ; İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*, 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197) *el-Hidâye*, 'Abdulkerîm b. Muhammed el-Kazvinî (ö. 623/1226) *Zevâ'idu'r-Ravda*, 'Abdullâh b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 682/1283) *el-Muğnî*, Ahmed b. Huseyn er-Remlî el-Makdisî (ö. 844/1441) *Şerhu Minhâci't-Tâlibîn; Nihâyetu'l-Muhtâc fî'l-Fıkh 'alâ'l-Mezhebî's-Şâfi'î*, Ahmed b. Muhammed el-Heytemî (ö. 974/1567) *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc; el-Fetâvâ'l-Kubrâ'l-Fıkhîyye*, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö. 151/768) *Kitâbu'l-Meğâzî*; İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350) *Zâdu'l-Me'âd; er-Rûh*, Sa'duddîn Me'sûd b. 'Abdillâh et-Teftazânî (ö. 792/1398) *Şerhu'l-'Akâ'id*, Ebû'l-Berekât Bedruddîn Ahmed b. 'Abdilahad (ö. 1032/1623) *el-Mektûbât*, Muhammed Ferîd Vecdî (ö. 1954) *Dâiretu'l-Me'âr fî'l-Karnî'l-İşrîn*.

Sonuç

Irak'ın son dönem âlimlerinden biri olan Abdulkerîm el-Muderris, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, sarf, lügat, mantık, ahlâk, siyer ve tarih gibi pekçok alanda eser telif eden çok yönlü bir âlimdir. el-Muderris, eserlerinin bir kısmını Arapça bir

kısmını Farsça diğer kısmını ise Kürtçe olarak kaleme almıştır. Onun yazmış olduğu en önemli eserlerden biri *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserdir. Müellif, bu eserinde Kur'ân'ı baştan sona kolay bir üslup ve anlaşılır bir dil ile tefsir etmiştir.

Müellif'in, söz konusu eserinde âyetleri tefsîr ederken genel olarak şu metodu takip ettiği görülmüştür. Öncelikle ele aldığı sûre ve âyetlerin nüzûl sebeplerini belirtmiş, onlarda geçerli olan kırâatleri zikretmiş, sûre ve âyetler arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Âyetlerin irabını yapmış, nahiv konularıyla ilgili bilgiler vermiş, âyetlerde geçen kelimeleri, lügat ve sarf açısından tahlil etmiş ve onlarda yer alan belâgat sanatlarını zikretmiştir. Soru ve cevap yöntemini kullanmış ve okuyucusunu yönlendirmeye çalışmıştır. Ahkâm âyetlerini ele alırken, fıkıhla ilgili konulara değinmiş ve onlarla ilgili geniş bilgiler vermiştir. Hatalı görüldüğü görüşlere itiraz etmiş ve doğru bulduğu görüşü belirtmiştir. Âyetlerle alakalı rivâyetlere yer vermiş ve onların sıhhatıyla ilgili bilgi vermiştir. Müellif, bunları yaparken kendi görüş ve tercihlerini zikretmekten de geri kalmamıştır.

Çağın ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla kaleme alınmış olan *Mevâhibu'r-Rahmân*'ın, muhteva ve içerik bakımından zengin bir eser olduğu tespit edilmiştir. Zira onda, tefsîrin dışında, nahiv, sarf, lügat, belâgat, kırâat, fıkıh, hadis, akâid, kelâm, ahlâk, siyer ve tarih gibi birçok alanla ilgili bilgiler yer almış ve bu alanlarla ilgili birçok tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu eserin, içerik bakımından olduğu gibi, kaynak bakımından da zengin bir eser olduğu görülmüştür. Nitekim bu eserde tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, sarf, lügat, mantık, akâid, kelâm, ahlâk, siyer ve tarih kaynaklarından çokça istifade edilmiş ve onlardan nakiller yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- el-Bâhrakî, Tahîr Molla 'Abdullâh (2015). *Hayâtu'l-Emcâd mine'l-'Ulemâi'l-Ekrâd*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- el-Mar'aşlî, Yûsuf (2006). *Nesru'l-Cevâhiri ve'd-Durer fî 'Ulemâi'l-Karni'r-Râbi' 'Aşer*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- el-Muderris, Abdulkerîm Muhammed (2014a). *Mevâhibu'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
-, (2014b). *'Ulemâunâ fî Hidmeti'l-'İlmi ve'd-Dîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't Turâsi'l-Arabî.
- es-Sâmerrâi, Yûnus İbrâhîm (1920). *Târîhu 'Ulemâi Bağdâd fî Karni'r-Râbi' 'Aşer el-Hicri*. Mektebetu Vizâreti'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'd-Dîniyye.
- Es-Selefi, Abdulmecîd Hamdî (2008). *Mu'cemu's-Şu'arâi'l-Kurd*. Duhok: Siperiz.

Abdulkerim el-Muderris ve Mevâhibu'r-Rahmân'ı

Veledbîgî, Cihângîr (2014). *Mufessirân-ı Muâsır-ı Kurd*. Serenced: Ârâs.
ez-Zebîdî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Muhammed (tsz.). *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*.
Dâru'l-Hidâye.
<https://archive.org/details/Www.lamktabah.net-Mwaheb1-7>. Erişim Tarihi: 14.07.2016.